

яка б передбачала, що разом із призначенням судом грошової компенсації моральної шкоди, завданої внаслідок незаконного перебування особи під слідством або судом, суд, дослідивши всі обставини справи, призначає додатково один із способів компенсації моральної шкоди: психологічну реабілітацію, яка являє собою систему заходів, спрямованих на відновлення, корекцію психологічних функцій, якостей, властивостей особи, створення сприятливих умов для розвитку та утвердження особистості; психологічну консультацію, яка проводиться з метою надання особі психологічної допомоги; психологічну терапію, яка являє собою систему спеціальних психологічних методів оздоровчого впливу на людину для нормалізації її психічного стану – під час перебування у важкому стресі, при психогеніях (непатологічних станах психіки); санаторно-курортне лікування як один із видів лікувально-профілактичної допомоги, пов'язаної з використанням природних лікувальних факторів. Не було б зайвим прийняти відповідний Порядок, який би визначав зміст кожного способу, порядок його реалізації, відповідальних суб'єктів та джерела фінансування. Такі додаткові психологічні способи могли б якомога краще сприяти залагодженню негативних наслідків, спричинених завданням особі моральної шкоди.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Мироненко В. П. Особливості відшкодування моральної шкоди за законодавством України / В. П. Мироненко // Судова апеляція. – 2013. – № 1. – С.114–119.
2. Паліюк В. П. Визначення розміру моральної шкоди / В. П. Паліюк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 89–97.
3. Цивільний кодекс України. – К.: ПАЛИВОДА А. В., 2014. – 380 с.
4. Про судову практику в справах про відшкодування моральної (немайнової) шкоди. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 31 березня 1995 р. № 4 // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. – 2003. – № 3.
5. Паліюк В. П. Умови відшкодування моральної (немайнової) шкоди / В. П. Паліюк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 54–65.
6. Цивільне право України. Академічний курс: підручник: у 2-х т. / За заг. ред. Я. М. Шевченко. – К.: Ін Юре, 2006. – Т. 1. – 388 с.
7. Примак В. Межі використання психологічних знань у справах про відшкодування моральної шкоди / В. Примак // Юридична Україна. – 2011. – № 5. – С. 63–70.
8. Гриняк А. Б. Відшкодування моральної шкоди в договірних зобов'язаннях / А. Б. Гриняк // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К.: Юрінком Інтер, 2013. – С. 30–46.
9. Шимон С. І. Цивільно-правові способи захисту конституційних прав людини (до поняття моральної шкоди) // Конституція України – основа подальшого розвитку законодавства. – К., 1997. – С. 268–275.

The methods and specificity of moral harm compensation which was caused for physical person by the illegal calling to criminal account are analyzed in the article.

В статтє проанализированы способы и специфика возмещения морального вреда, причиненного физическому лицу незаконным привлечением к уголовной ответственности.

СПРАВЕДЛИВІСТЬ І РОЗУМНІСТЬ ПРИ ВІДШКОДУВАННІ МОРАЛЬНОЇ ШКОДИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ ЗРІЗ

Примак В. Д.,

кандидат юридичних наук, провідний науковий співробітник НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

Із використанням порівняльно-правового методу розглядаються питання застосування засад справедливості й розумності у механізмі правового регулювання відносин із відшкодування моральної шкоди.

Ключові слова: справедливість, розумність, відшкодування моральної шкоди, суд.

Попри законодавче закріплення розумності й справедливості як критеріїв визначення відшкодування за завдану моральну шкоду, у спеціальних дослідженнях з питань застосування зазначеного способу цивільно-правового захисту надзвичайно рідко зустрічається розгорнутий і конкретизований виклад авторського бачення змісту й належних форм використання вищезгаданих критеріїв або особливостей виявлення однойменних правових принципів у механізмі відшкодування моральної шкоди. Хоча трапляються й винятки. Так, С. І. Шимон не тільки розкриває зміст принципів розумності й справедливості, а й наголошує на тому, що «принципи розумності і справедливості виявляються в тому, що більш глибоким моральним стражданням відповідає більший розмір відшкодування; ці вимоги мають витримуватися однаково у всіх справах про відшкодування моральної шкоди. Тому суд має орієнтуватися на судову практику, що склалася на момент вирішення справи» [1, с. 23]. На нашу думку, такий підхід щодо твердження про зумовленість обсягу відповідальності тяжкістю завданих страждань (хоча ми б воліли говорити тут загалом про будь-які немайнові втрати, що їх зазнав потерпілий) стосується належного у розглянутих охоронних правовідносинах вияву засади справедливості, тоді як наголос на необхідності забезпечення сталої судової практики спонукає нас звернутися саме до розумності, оскільки йдеться не про властиве справедливості визначення пропорційного вчиненому правопорушенню масштабу відповідальності боржника, а про застосування органами правосуддя однакових підходів до оцінки подібних обставин та вибору шляхів вирішення спорів даної категорії. Таким чином, розумність у відносинах з відшкодування моральної шкоди означає, перш за все, додержання правової визначеності з метою забезпечення практичної реалізації засади справедливості.

Те, що справедливість має пронизувати всі без винятку елементи механізму цивільно-правової відповідальності, віддзеркалюючись, врешті-решт, у конкретно визначеному розмірі відповідальності певного боржника, ілюструє виокремлення Д. Команде (Giovanni Comandè) горизонтального та вертикального вимірів справедливості сум, що призначаються як відшкодування немайнових втрат через ушкодження здоров'я або смерть фізичної особи. Так, «горизонтальна справедливість» передбачає, що потерпілі з однаковим ступенем ушкоджень мають отримати подібні за розміром компенсації, зумовлені втратою життєвих задовольень. Натомість «вертикальна справедливість» означає належність присудження більших сум потерпілим з більш тяжкими ушкодженнями [2, с. 255–276]. Вважаємо, що у наведеному висловлюванні віддзеркалюється природна ймовірність застосувати відмінності у виявленні принципів справедливості й розумності. Адже однакова відповідальність за подібні правопорушення – це як справедливо, оскільки досягається мета визначення справедливого розміру належної потерпілому компенсації, так і розумно, тому що як спосіб досягнення вищезгаданої мети використовується спрямування на подібний до усталеного, найбільш раціональний і ефективний підхід у вирішенні такого роду справ.

Додаткову аргументацію на користь цієї ідеї допомагає знайти звернення до п. 3 ст. 10:301 Принципів європейського деліктного права (далі – PETL), згідно з яким розмір відшкодування за завдану індивідові немайнову шкоду має відповідати стражданням потерпілого та погіршенню його тілесного або психічного здоров'я; водночас схожі суми мають присуджуватися за об'єктивно схожі втрати [3]. При цьому, на нашу думку, загальний підхід до вибудовування ймовірної схеми справедливих розмірів відшкодування моральної шкоди має враховувати, насамперед, положення п. 1 ст. 2:102 PETL про те, що рівень захисту певних інтересів залежить від їх цінності; положення п. 2 ст. 2:102 PETL, відповідно до якого життя, тілесне і психічне здоров'я, людська гідність та свобода одержують найбільш інтенсивний захист [3].

О. М. Ерделевський також вважає, що «вимогу розумності й справедливості слід розглядати як звернуту до суду вимогу про додержання розумних і справедливих співвідношень розмірів компенсації моральної шкоди, що присуджуються у різних справах» [4, с. 207]. Однак дивним виглядає той факт, що наукові дослідження вияву справедливості й розумності у відповідному правовому механізмі зазвичай, зводяться до розгляду зазначених правових засобів лише як безпосередніх критеріїв визначення розміру відшкодування моральної шкоди. Через це складається хибне враження, ніби та сама ідеальна природа завданих особі немайнових втрат жодним чином не впливає на законодавче визначення правового статусу ймовірних учасників відносин з відшкодування моральної шкоди, динаміку відповідного деліктного зобов'язання, конкретизацію підстав та умов його виникнення, оцінку доказів у справах про відшкодування моральної шкоди.

Проте визначення розміру належної потерпілій особі компенсації є лише кінцевим моментом у оціночній діяльності суду – йому передують аналіз всіх обставин справи, дослідження яких має значення з погляду юридичної кваліфікації поведінки сторін (зокрема щодо наявності у їх діях певного ступеня вини) та її правових наслідків, а також визначення ролі у виникненні шкоди зовнішніх, об'єктивно непереборних обставин. Не дивно, що у праві багатьох зарубіжних держав засада розумності чи не найчастіше розглядається у розрізі використання різного роду стандартів розумних очікувань – передовсім з метою встановлення наявності вини у діях правопорушника [5, с. xii; 6; 7]. Примітним є

й те, що, наприклад, у Німеччині, як зазначає вже згаданий нами Д. Команде (Giovanni Comande), апеляційні суди переглядають рішення про відшкодування моральної шкоди на предмет їх розумності з огляду на обставини конкретної справи [2, с. 255–276], що зайвий раз переконує нас у доцільності розгляду зазначеної засади цивільно-правового регулювання як своєрідного фундаменту для раціональної оціночної діяльності суду, учасників цивільних відносин та законодавця.

Не відступають німецькі суди від вимог розумності й при тлумаченні норм права. Як зазначає Г. Кох (Harald Koch), «у разі неадекватності положень законодавства суди інтерпретують їх творчо і навіть запроваджують комплекси судових правил, які подекуди ідуть значно далі законодавчих приписів; особливо виразно це виявляється у справах про дифамацію та порушення приватності, медичні правопорушення та дефекти в продукції, де суди створюють нові правила відповідальності, які часто є жорсткішими до відповідача, ніж законодавчі приписи» [8, с. 207]. Напевно, розумність тут виявляється у прагненні органу правозастосування забезпечити адекватність механізму правового регулювання загальній меті утвердження справедливості, коли зазначена адекватність досягається через урахування усіх істотних обставин справи (насамперед, суті порушених правовідносин і особистих немайнових благ, а також особливостей правового статусу й фактичного становища сторін).

Окреслений підхід загалом узгоджується з визначенням розумності, наведеним у ст. I-1:104 Модельних правил європейського приватного права (далі – DCFR). Згідно з положеннями цієї статті розумним є те, що може бути об'єктивно встановлено з огляду на суть і мету того, що має бути зроблено відповідно до обставин даної справи та належних звичаїв і практики [9]. Орієнтація на зазначене визначення є прийнятною на всіх стадіях правового регулювання відносин з відшкодування моральної шкоди – у тому числі при визначенні належного способу виконання обов'язку боржника у деліктному зобов'язанні з відшкодування моральної шкоди. Так, у офіційному коментарі до DCFR відзначається можливість комбінації стягнення разової компенсації та періодичних платежів на відшкодування завданих немайнових втрат передусім у випадках заподіяння персональної шкоди. Натомість у разі порушення «безтілесних» майнових прав рідко є підстави не застосовувати саме разове стягнення [9].

Іншими словами, розумність вказує на істотність того чи іншого чинника, необхідність взяти його до уваги при визначенні питання про права та обов'язки заінтересованих осіб. Виходячи з цього, розумним є продемонстроване у ст. 10:301 PECTL переконання у необхідності під час визначення розміру відшкодування моральної шкоди зважати на всі істотні обставини справи, включаючи глибину, тривалість існування і наслідки завданих потерпілому втрат [3].

Примітно, що дотримання засади розумності в змозі забезпечити справедливе вирішення справ про відшкодування моральної шкоди навіть за відсутності прямих вказівок законодавця щодо дослідження певного кола обставин. Прикладами вияву такої спроможності згаданої правової засади слугують життєві ситуації, пов'язані з імовірним перевищенням меж необхідної оборони або завданням явно непропорційної шкоди у стані крайньої необхідності. Адже лише спираючись на засаду розумності, можна визначити внесок кожної із сторін у виникнення певної форми негативних немайнових наслідків на боці потерпілої особи, а так само ступінь шкідливого впливу на неї певних зовнішніх обставин. Тому при перевищенні меж необхідної оборони розмір відшкодування моральної шкоди має визначатися з урахуванням: протиправності поведінки та ступеня вини (за її наявності) нападника; міри перевищення особою, що здійснювала самозахист, меж правомірного захисту; ступеня вини цієї особи; суспільної значимості благ, які захищалися і яким було завдано шкоди. Що ж стосується непропорційності заходів, вжитих з метою запобігання виникненню майнових або немайнових втрат у іншої особи, то відшкодування завданої такими діями потерпілому моральної шкоди розумно було б визначати з огляду на: ступінь виявленої заподіювачем шкоди непропорційності вжитих заходів; міру вини зазначеної особи; суспільну цінність об'єкта правової охорони, якому було завдано шкоди.

Водночас аналіз чинного законодавства і практики застосування механізму цивільно-правової відповідальності, на жаль, далеко не завжди виявляє прагнення українського законодавця і судів керуватися принципами розумності й справедливості. Нагадуємо про відсутність будь-якої впорядкованості судової практики в частині присудження певних сум компенсацій за моральну шкоду, завдану схожими за характером правопорушеннями; нездатність або небажання судів наповнювати конкретним змістом законодавчо визначені критерії розміру відшкодування моральної шкоди; ігнорування судами очевидності заподіяння такого роду немайнових втрат при порушенні низки цивільних прав або за подібних фактичних обставин; відсутність логічного взаємозв'язку між певним баченням органами судової влади суті, змісту і форм втілення моральної шкоди та вимогами до доказової діяльності, спрямованої на встановлення наявності умов, необхідних для стягнення відповідної компенсації; безпідставне ухилення судів від застосування передбаченої ст. 625 ЦК України відповідальності за порушення грошового зобов'язання у випадках прострочення виконання судових рішень у справах про відшкодування шкоди (на нашу думку, вкрай нерозумно відмовляти потерпілому в можливості скористатися тим чи іншим способом захисту цивільних прав та інтересів,

придатним для задоволення суспільно значимої потреби зазначеної особи); необґрунтоване обмеження сфери застосування цивільно-правової відповідальності у формі відшкодування моральної шкоди у відносинах, у яких одна із сторін є надзвичайно вразливою порівняно з іншою, котра посідає домінуюче становище (тут слід згадати тривале заперечення судами і законодавцем необхідності закріплення за всіма без винятку споживачами права на застосування вищезгаданого способу захисту цивільних прав та інтересів, а також фактичне позбавлення аналогічної можливості юридичних осіб приватного права у випадках завдання їм відмінних від приниження ділової репутації немайнових втрат, зумовлених порушенням публічно-правових відносин за їх участі з боку суб'єктів публічної адміністрації) тощо.

Практика міжнародних судових органів засвідчує, що розумність виявляється й у підходах до вирішення проблем доказування факту заподіяння моральної шкоди. Так, розглядаючи вимоги про компенсацію нематеріальної шкоди, завданої A. S. Diallo, Міжнародний суд справедливості ООН у рішенні від 19.06.2012 р. цілком закономірно: а) відзначив можливість встановлення такого роду шкоди навіть без розгляду яких-небудь спеціальних доказів (п. 21); б) наголосив на тому, що визначення розміру відповідної компенсації ґрунтується на міркуваннях справедливості (п. 24). При цьому Міжнародний суд справедливості вельми слушно посилається на: рішення Європейського суду з прав людини від 07.07.2011 р. у справі «All-Jedda v. United Kingdom», у якому зазначається, що при встановленні шкоди (немайнової) «керівним принципом є справедливість, яка насамперед передбачає гнучкість і об'єктивну оцінку того, що є справедливим, чесним і розумним з огляду на всі обставини справи, включаючи не тільки позицію заявника, а й загальний контекст вчиненого порушення» [10].

Тож у справах про відшкодування моральної шкоди розумність вимагає відступу від характерної для сучасного цивільного процесу засади змагальності з метою стимулювання судової активності як при оцінці обставин справи і дослідженні відповідних доказів, так і при визначенні розміру належної потерпілому компенсації. Такого роду підхід цілком узгоджується зі ст. 2:105 PECTL, положення якої передбачають, що: завдана шкода має бути доведена відповідно до звичайних процесуальних стандартів; суд може самостійно оцінити масштаб шкоди у разі, якщо доказати її чіткий розмір було б надто складно або надзвичайно витратно [3].

Водночас у порушеному контексті привабливим способом утвердження розумності щодо розмірів відшкодування моральної шкоди виглядає певне наслідування досвіду, напрацьованого у державах англосаксонської правової сім'ї, де поширеними є три варіанти обмежень або кількісних (грошових) критеріїв, що окреслюють допустимі межі розсуду органу правозастосування при визначенні розміру компенсації за завдання немайнової шкоди – йдеться про закріплення або порогових критеріїв для застосування відповідного заходу відповідальності, або максимальних розмірів відповідальності боржника, або використання свого роду тарифних планів, у яких деталізуються параметри ймовірної суми відшкодування з прив'язуванням до конкретних категорій справ (об'єктів правового захисту) [11]. При цьому не виключається будь-яке поєднання зазначених способів упорядкування судової практики.

Викладене дає підстави для висновку щодо доцільності певного запозичення закордонного і міжнародного досвіду застосування засад справедливості й розумності у правовому регулюванні відносин з відшкодування моральної шкоди.

При цьому розумність, серед іншого, означає: врахування немайнової природи моральної шкоди та неможливості достовірного доведення її наявності, обсягу і характеру; необхідність вияву судами процесуальної активності у визначенні обґрунтованості вимог заявника, виходячи із розумного уявлення про звичайно очікувані, передбачувані за подібних обставин негативні наслідки, що мали б виникнути у немайновій сфері потерпілої особи.

Своєю чергою, справедливість має поставати як визначальний чинник побудови всього механізму правового регулювання відносин з відшкодування моральної шкоди і мета його функціонування. А тому міркування справедливості мають відігравати вирішальну роль при встановленні сфери застосування зазначеного способу захисту цивільних прав та інтересів (за колом осіб і порушених регулятивних відносин), фактичних і правосуб'єктних підстав, а також умов (насамперед, при виключенні з їх сукупності вини і протиправності) виникнення відповідного деліктного зобов'язання. Водночас при визначенні розміру відшкодування моральної шкоди справедливість передбачає орієнтацію на притаманну демократичним суспільствам шкалу цінностей, що зумовлює призначення найбільших компенсацій за завдану моральну шкоду у випадках заподіяння каліцтва, іншого ушкодження здоров'я або смерті фізичної особи. При цьому підлягають врахуванню характер вчиненого правопорушення, ступінь вини правопорушника, істотність завданих потерпілому особистих немайнових втрат та інші істотні обставини справи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Шимон С. І. Відшкодування моральної шкоди / С. І. Шимон // Відшкодування моральної шкоди: коментар, законодавство, судова практика / За заг. ред. М. К. Галянтича. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – С. 11–25.

2. *Personal injury and wrongful death damages calculations: transatlantic dialogue* / John O. Ward, Robert J. Thornton (eds). – Bingley, U. K.: Emerald, 2009. – 327 p.
3. *Principles of European Tort Law* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.egtl.org>.
4. *Эрделевский А. М.* Компенсация морального вреда: анализ и комментарий законодательства и судебной практики / А. М. Эрделевский: 3-е изд., испр. и доп. – М. : Волтерс Клувер, 2004. – 320 с.
5. *Bongiovanni G.* Reasonableness and law / Giorgio Bongiovanni, Giovanni Sartor, Chiara Valentini (eds). – Dordrecht; New York: Springer, 2009. – 482 p.
6. *Joachim W. E.* The «Reasonable Man» in United States and German Commercial Law [Електронний ресурс] / Willi E. Joachim. – Режим доступу: <http://www.trans-lex.org/124800>.
7. *Standards of Care and the «Reasonable Person»* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://injury.findlaw.com/accident-injury-law/standards-of-care-and-the-reasonable-person.html>.
8. *Introduction to German law* / Mathias Reimann, Joachim Zekoll (eds). – The Hague, The Netherlands: Kluwer Law International, 2005. – 480 p.
9. *Principles, Definitions and Model Rules of European Private Law. Draft Common Frame of Reference (DCFR)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://ec.europa.eu/justice/contract/files/european-private-law_en.pdf.
10. *Ahmadou Sadio Diallo (Republic of Guinea v. Democratic Republic of the Congo)* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://lazareff-lebars.com/wp-content/uploads/2012/07/Judgment.pdf>.
11. *Fleming J. G.* Fleming's The Law of Torts / John G. Fleming. – 10th edition (chapter 10 on the law of damages. – P. 261–299) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.law.berkeley.edu/files/Flemings_The_Law_of_Torts_Damages.pdf.

It's article in comparative legal terms deals with the application of the principles of justice and reasonableness in the mechanism of regulation of relations with compensation for moral damage.

Используя сравнительно-правовой метод, рассматриваются вопросы применения принципов справедливости и разумности в механизме правового регулирования отношений по возмещению морального вреда.

РЕОРГАНІЗАЦІЯ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ: ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Сішук Л. В.,

кандидат юридичних наук, молодший науковий співробітник

НДІ приватного права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України

У статті досліджено теоретичні підходи до розуміння інституту реорганізації, що окреслюють відмінність реорганізації від ліквідації як форми припинення юридичної особи, з одного боку, і від заснування як форми створення юридичної особи, з іншого боку. Окреслено ряд ознак, які притаманні реорганізації, що в сукупності визначають поняття реорганізації як правового явища.

Ключові слова: реорганізація, припинення юридичної особи, створення юридичної особи, універсальне правонаступництво.

На сучасному етапі розвитку ринкових відносин різні сектори економіки як у всьому світі, так і в Україні зазнають значних змін. Об'єктивний процес глобалізації сучасної світової економіки вимагає нового рівня розвитку національних ринків, які стають все більш інтегрованими. Здійснення підприємницької діяльності, отримання високих надприбутків, розширення конкурентоздатності на ринку, підвищення інвестиційної привабливості та постійних вливань іноземних інвестицій в економіку держави може зумовлюватися зростанням значної кількості підприємницьких товариств, ефективне функціонування на ринку яких гарантує економічна стабільність та належне правове регулювання.

Одним із процесів, що забезпечує створення стійких, конкурентоздатних та фінансово незалежних підприємницьких товариств, є реорганізація, яка виступає способом оптимізації організації їх діяльності залежно від ринкових умов. Безперечною перевагою інституту реорганізації є те, що при його застосуванні зберігається стабільність цивільного обороту, забезпечується гарантування договірних зв'язків, гарантування прав кредиторів тощо. В той же час, як правове явище, реорганізація є базовою категорією, що окреслює необхідність вироблення ефективного правового механізму реорганізації, що й обумовлює актуальність обраної теми дослідження.

Загальні теоретичні питання, що стосуються як самого поняття реорганізації, так і окремих способів її проведення, розглядалися у наукових працях такими вітчизняними і зарубіжними вченими, як: В. І. Бобрик, О. В. Бакуліна, О. М. Вінник, О. В. Дзера, В. П. Емельянцев, А. П. Сфименко,